

Wij spelen „mensen”

De titel van dit kleine betoog zal U wel niet veel gezegd hebben. Dat is ook opzet. Het werkelijke onderwerp wilde ik U zelf noemen — om er dan mijn toelichting aan te verbinden.

Welnu, ik wil beweren dat de feitelijke gebeurtenissen in een bepaald opzicht eigenlijk van geen enkel belang zijn. U voelt wel, dat deze ongewone voorstelling van zaken een theoretische uiteenzetting vergt; maar ik hoop er toch in te slagen mijn redenering stap voor stap levendig te illustreren... met belangwekkende feiten.

In de eerste plaats moet ik mij, om misverstand te voorkomen, wel een heel eind verwijderen van de levensovertuiging, die het gehele leven als een on-serieuze, wel boeiende, maar toch eigenlijk luchthartige grap wil beschouwen. 't Leven is letterlijk: de moeite waard.

Natuurlijk heeft zwaartillendheid óók onze afkeer en overschatting van onze persoonlijke, zelfs van onze algemeen-menselijke situatie, is in elk opzicht te verwerpen — al zegt U mij dit waarschijnlijk niet zo gemakkelijk na, als U op dit moment kiespijn hebt of er een ziek kind in de andere kamer ligt.

Maar in beginsel wordt onze visie op dit leven toch naar de kant van de zwartgallige overdrijving het best behoed door overwegingen van relativiteit, die naar mijn smaak nooit overrompelender onder woorden zijn gebracht dan door de Russische novellist Anton Tsjechow: „Ons heelal bevindt zich misschien in de kies van een of ander monster”.

* * *

Aan de andere kant, hoezeer wij er voor voelen om het menselijke bedrijf tegen de achtergrond van het onvoorstelbare universum 'n niet zo erg gewichtige plaats te verlenen; zelfs toegegeven, dat onze gehele cultuur een spelkarakter bevat — een spel moet toch wel serieus gespeeld worden.

Vooral kinderen hebben dit dóór. Onze vermaarde historicus Huizinga heeft met dit oogmerk een treffende anecdote verteld, die precies toelicht, wat ik bedoel. Hij vertelde dit: Een vader vindt zijn zoontje van vier jaar op de voorste rij stoelen gezeten, „trein”-spelend. Het is een aardig gezicht en hij gaat naar het joch toe en knuffelt hem. Maar dan zegt het kind: „Vader, je mag de locomotief niet zoenen, anders denken de andere wagens, dat het niet echt is.”

Ik heb dit zelf scherp waargenomen bij mijn eigen kinderen. Ze waren iets onduidelijks aan het doen, toen ik ze moest storen. Ze moesten, geloof ik, aan tafel om te eten. Met laatdunkende verontwaardiging werd ik echter teruggewezen, want, riep één van hen: „we spelen mensen”.

Daar hebt U mijn titel. Ze speelden en ik stoorde. Toen ik iets beter keek, begreep ik, dat tussen spel en ernst geen duidelijk verschil te onderkennen is. Bovendien: als ik *volwassen* medemensens goed gadesla — en terdege tot mijn besef laat doordringen, wat en hoe ik zelf doe — dan groeit in mij de overtuiging, dat wij... „mensen” spelen. Maar denk niet, dat dit een minachtend oordeel bevat over het menselijk gedoe! De vraag is alleen maar: *doen we ons best?*

Toch is er érgens een moment, dat het diepste zelfbesef ons tot de ontdekking brengt van onze volstrekte ernst. Vele lieden, die hierover veel grondiger hebben nagedacht dan ik, menen dat dit het moment is, waarop de mens door wat zij noemen zijn zedelijke ontroering vervuld wordt. Ik kan dit probleem niet geheel overzien en weet dus ook niet zeker, of dit het enige moment is — maar dat gevoelens van waarheid en van gerechtigheid, van erbarmen en van vergeven, indien ze echt zijn, ons verheffen boven elke notie van spel en luim, dàt lijkt mij werkelijk voor geen tegenspraak vatbaar. In het domein van het wezenlijkste

zedelijke beleven heerst waarachtige ernst.

Maar juist hier begint mijn betoog in eigenlijke zin, te weten: *hier zijn de feiten als zodanig principieel overbodig*. Dit wil ik U demonstrenen door een toneelspel kort na te vertellen, dat ik een paar maanden geleden zag opvoeren. Het was een stuk van de Engelsman J. B. Priestley: Een inspecteur vraagt belet.

Een gezin zit aan een feestelijke maaltijd. De verloving van de dochter wordt gevierd en aan tafel zitten: de vader, een ietwat zelfvoldaan fabrikant, de moeder, de dochter met haar verloofde en de jongere zoon. Op zeker moment wordt er een inspecteur van politie aangediend, die dringend om belet heeft gevraagd. Er wordt besloten hem te woord te staan. De inspecteur komt binnen en vertelt, dat er enkele uren tevoren in het ziekenhuis een jonge vrouw is gestorven, tengevolge van vergiftiging door een zeer grote dosis lysol, die zij zichzelf had toegediend. Er wordt nu een onderzoek ingesteld naar de motieven, die haar tot deze daad hebben gebracht.

De fabrikant vraagt verwonderd, wat zijn familie daarmee te maken heeft — maar dan laat de inspecteur hem een foto zien. Hij schrikt en er komt aan 't licht, dat het meisje twee jaar tevoren door de fabrikant is ontslagen, omdat ze bij een staking voor een geringe loonsverbetering was betrokken geweest. De fabrikant voelt zich geenszins bezwaard — maar bij de zoon en bij de dochter komen elementaire gevoelens van billijkheid in opstand. Dan wendt de inspecteur zich tot de dochter des huizes met de vraag, of zij het meisje gekend heeft. Nadat de foto is getoond, komt aan het licht, dat door een gril van de dochter het meisje daarna uit een modemagazijn is ontslagen. Met enkele vragen wordt het duidelijk, dat gevoelens van afgunst de dochter hebben geleid en nu geraakt zij geheel overstuurd.

Dan laat de inspecteur de naam vallen, die het meisje nadien had aangenomen. Nu geraakt de verloofde in verwarring en tenslotte bekent hij dat hij het meisje na haar ontslag uit het modemagazijn in een ontredde toestand heeft leren kennen en gedurende een half jaar met haar heeft samengeleefd, terwijl hij tegenover zijn eigen meisje grote drukte in zijn werk voorwendde. Dit levert wéér een crisis op.

*
* *

Op dit moment tracht de vrouw des huizes de inspecteur te intimideren, door de feiten te bagatelliseren. De situatie verandert echter weer volkomen als de inspecteur bij de moeder informeert, of het juist is, dat zij het meisje veertien dagen geleden nog heeft gesproken. Tot verbijstering van het gezin blijkt de moeder, die een invloedrijk bestuurslid is van de plaatselijke liefdadigheidsvereniging, geweigerd te hebben het meisje steun te verlenen, toen zij zich in bijzonder moeilijke omstandigheden tot haar wendde. Onder de conventionele bedenkingen van haar man en de emotionele verontwaardiging van haar kinderen geeft deze moeder tenslotte te kennen, dat zij op grond van weinig wáárdige overwegingen het meisje heeft verstoten.

Nog één schok en er komt tenslotte aan het licht, dat het meisje op dat moment zwanger was van de zoon des huizes.

Hierna verlaat de inspecteur de scène, niet zonder op scherpe wijze zijn mening over de aanwezigen te hebben uitgesproken.

Maar nu begint pas de passage, waar ik Uw aandacht op wilde vestigen. De familie zit nu bijeen, heel anders dan een paar uur tevoren. De ouders denken aan de maatschappelijke gevolgen. De kinderen liggen serieus met zichzelf overhoop. Maar dan heeft de vader een idee. Hij belt zijn vriend, de hoofdcommissaris van politie op — en hij verneemt, dat er bij het corps niemand in dienst is van de naam, waarmee de inspecteur zich voorstelde.

Dit is een geweldige anticlimax. De ouders en de schoonzoon zuchten van verlichting — er is geen onderzoek, *dus* zijn er geen gevolgen. De kinderen zijn niettemin verward en verbijsterd en voeren aan, dat toch door allen is gedaan, wat er deze avond is bekend.

Dan krijgt de schoonzoon een idee: hij belt het ziekenhuis op en verneemt, dat er al sinds lang geen zelfmoord is geregistreerd. Dit is wéér een enorme anticlimax. Nu is elke moeilijkheid voor de ouders en de schoonzoon opgeheven — niet alleen, dat er niets zal uitkomen, *er is niet eens wat gebeurd!*

De kinderen evenwel gevoelen des te scherper, dat hun gedrag toch de mogelijkheid voor een catastrofe in zich borg.

Hierop valt een nieuwe slag. De telefoon klinkt en er wordt medegedeeld, dat er zojuist een meisje in het ziekenhuis is gestorven door het innemen van vergif en dat er een inspecteur op weg is naar hun huis om enkele vragen te stellen. Dan valt het doek.

Natuurlijk bevat dit spel een geconstrueerde situatie; de dagelijkse werkelijkheid

levert vrijwel nimmer een dergelijke sluitende combinatie van dramatische schakels op. Doch het is een historisch recht van de dramaturg om de werkelijkheid te vereenvoudigen, teneinde het wezenlijke van het leven te demonstrenen.

Door een geraffineerd spel van climax en anti-climax heeft de schrijver naar mijn smaak voornamelijk aangetoond, dat de feitelijke gevolgen van een bepaalde gezindheid — eigenlijk overbodig zijn. De laakbaarheid van ons gedrag hangt in beginsel niet af van de gevolgen.

Dat is allemaal wel heel erg duidelijk, geloof ik. Maar dat is toch ook nog niet 't voornaamste, dat ik U zeggen wilde. Er komt een heel merkwaardige bijzonderheid bij.

Toen het stuk van Priestley destijds afgelopen was, kreeg ik de gelegenheid — door de feestelijke omstandigheden waaronder de opvoering had plaats gevonden — om met de acteurs en actrices van het stuk, zoals men dat noemt, het glas te heffen en enige tijd na te praten.

En nu vertelde de acteur, die de belangrijke rol van inspecteur had gespeeld, mij een treffende herinnering.

Hij zei me, dat hij bij de eerste leesrepetities van het spel, na het opkomen, op een stoel had plaats genomen en de ondervraging verder ook hoofdzakelijk zittend had gevoerd. „Maar er was iets niet in orde”, vertelde hij, „er deugde iets niet, we voelden dat allemaal.” „Tot ik 'n idee kreeg”, vervolgde de acteur: „ik mocht niet gaan zitten, ik moest blijven staan, nu eens hier, dan weer daar in die andere hoek van de scène. Toen hadden we 't. Het spel vlotte, de dialogen verkregen hun natuurlijke gang, de spanning was er in gebracht.”

Ik ben van mening, dat dit niet alleen 'n vondst voor de regie was. Het inzicht, dat de inspecteur in beweging moet blijven, vooral niet deel mag gaan uitmaken van het gezin, is van beslissende betekenis voor de functie, die deze acteur in het spel vervult. Daar hoeft niet aan getwijfeld te worden.

Maar er is méér. Als ik er in geslaagd ben, U enigszins het spel te doen beleven, dan is het duidelijk, dat de inspecteur de verpersoonlijkte kritiek der moraal, dat hij eigenlijk het geweten is. Maar dan moet hij boven de situatie staan. Hij stelt een vraag, laat 'n foto zien — en ontketent een moreel conflict onder de leden van het gezin zelf. Hij woelt vanzelfsprekendheden los, ontzenuwt vooroordelen, drijft de gedachten in een bepaalde richting en — het zedelijke besef van de betrokkenen komt vrij.

Dat was dan ook mijn opzet: aanschouwelijk te betogen, dat het in het serieuze spel van ons mensen aankomt op onze gezindheid ten goede — maar vooral: dat onze kritiek, onze zelfkritiek vooral, bewegelijk moet blijven om te voorkomen, dat onze opvattingen verstarren en vervuilen.

Onze kritiek, in 't bijzonder onze twijfel aan de eigen braafheid moet actief blijven — want al menen we dan, dat er nog niemand door ons gedrag is ten gronde gericht... de telefoon kan elk ogenblik gaan.

P. SPIGT.

HUMANISTISCHE GEDACHTEN

Prijs
f 1,25

10 radiolezingen door:

J. C. BRANDT CORSTIUS W. COENDERS
J. P. VAN PRAAG D. H. PRINS
B. W. SCHAPER C. H. SCHONK

Deze brochure is verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het
Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163, postrekening 304960

HET WOORD VAN DE WEEK

VERSCHIJNT
WEKELIJKS
24 FEBRUARI 1957

Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

De Heer

Mevrouw

Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152, Utrecht

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.
Administratie en redactie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.
Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 1,— p. kwart., losse numm. f 0,20, buitenland f 4,60 p.i.